

הלכות תפלה קבג'קכד

ואם לא התפלל בלחש רק בקול רמ"י צריך לפסוע ג' פסיעות אחר תפלתו שבקול רמ"י מלבד הפסיעות שאחר הקדיש:

ח כשהש"יין חוזר התפלה¹⁰¹ אין צריך לומר יהוה לרצון¹⁰² בסוף התפלה מפני¹⁰³ שסומך על התקבל צלותהון שבסוף הקדיש¹⁰⁴. ויש אומרים¹⁰⁵ שצריך לומר יהוה לרצון בסוף התפלה ונהגין כסברא הראשונה¹⁰⁶ ואעפ"כ טוב להושי לסברא אחרונה¹⁰⁷:

קכד דין הנהגת ש"יין ב"ה ברבות ודין עניית אמן וכו' י"ד סעיפים:

א לאחר שסיימו הצבור תפלתם יחזור ש"יין התפלה בקול רמ"י שאם יש מי שאינו יודע להתפלל¹⁰⁸ ישמע כל התפלה מהש"יין ויוצא: אבל הבקי אינו יוצא ידי חובתו בתפלת ש"יין.

ואפילו מי שאינו בקי אינו יוצא אלא בצבור¹⁰⁹ דהיינו שמי' יהיו שומעין ומכוונים לברכת הש"יין ועינו אמן אחריו כמו שנתבאר בס"י נ"ט¹¹⁰:

ב ואינו יוצא אלא כשמבין בלשון הקודש¹¹¹ אלא שאינו יודע להתפלל אבל אם אינו מבין מה שהש"יין אומר אינו יוצא בשמיעה מהש"יין אלא צריך להתפלל לעצמו בלשון שמבין כ"י אף באמירה אינו יוצא אלא א"כ מבין¹¹² (כמו שנתבאר בסיומן ס"ב¹¹³) שהרי כשאינו מבין אינו מבין אפילו באבות ומי שלא כיון באבות לא יצא ידי חובתו כמו שנתבאר בסיומן ק"א¹¹⁴ (לפיכך חייב הוא ללמוד להבין פירוש התפלה ולפחות ברכת אבות) וצריך אותו שיוצא בתפלת ש"יין לכון לכל מה שאומר ש"יין מראש עד סוף¹¹⁵.

וא"כ יפסע לאחוריו ג' פסיעות¹¹⁶ (כאדם שמתפלל לעצמו¹¹⁷ ולא יפסיק ולא ישיח עד לאחר שיפסע) כדרך שאינו מפסיק ואינו שח שמתפלל הוא בעצמו עד לאחר שיפסע כמו שנתבאר בסיומן קכ"ב¹¹⁸ שהרי שמועה זו עולה לו במקום תפלה (אלא לענות דבר שבקדושה לבר יכול להפסיק קודם שפסע כמו שנתבאר שם).

- 10 ראה לקמן ס"י קכד ס"ג.
- 11 סרור רמ"ג עמ' מר. תשובת רב דאי שם. אבודרדם.
- 12 רמ"א ס"ה.
- 13 נט דמ"א ס"ו.
- 14 ג' הלעיל ס"י קכב ס"א.
- 15 ס' דמ"א ס"ק ד.
- 16 ע"י במעף הקודם וש"נ.
- 17 שול"ח עניית תפלה. הובא במ"א שם.
- 18 ע"י לעיל ס"י קכב ס"א דהנהגת הפסיק בתחוניים ואלקיי נצור ב"ד התפלה ליהוה לרצון.
- 19 שם שנתבאר.

סיומן קכד

- א רמב"ם הל' תפלה פ"ט הל'כז. מור ושול"ע ס"א.
- ב ר"ה ד"ו ע"ב - ל"ה, א. מור ושול"ע שם. מ"א ס"ק א.
- ג ולעיל ס"י נט ס"ד נתבאר המעט לה' והדחילוק בזה בין ברכות ק"ש ותפלה (וש"נ לשאר ענינים בב"י"ב). וראה לקמן ס"ו, ולעיל ס"י סט ס"ב (אבל לקמן ס"ד, וסי' רסח ס"ה, וסי' תקנא ט"ב שילפענימס מוציא אף את הבקן). ולקמן ס"ד יתבאר שהיו תפלה אף שכל הקהל בקיאים.
- ג ולקמן שאר ברכות ראה לעיל ס"י ח ס"א וש"נ.
- ד ר' שיראיהו דה"צ נציאת (הל' ר"ה) הובאו במור ס"י תפלה. ושם"א בתשובה ח"א ס"י קכב ברב"י הירושלמי ברכות פ"ג הל' ג' (וע"י בר"נ בסוף ר"ה (א, ב) ר"ה (דוד).

רבו יתום נתיב ג' ח"י (ראה ר"מ ס"י תקעז). מור ושול"ע ס"י תקעז. וראה מ"א ס"י תקעז ברע"ה דה"מ"ב פ"ח מר"ל תפלה ה"ט. ולקמן ס"י תקעז יתבאר המעט בזה, ושזה גם כשהש"יין מתפלל בשביל עצמו.

ח ס"ד לענין שאר ברכות וש"נ. וראה גם הל'ן ס"ו.

ו ב"י. דמ"א ס"ק ב. ב"ו ס"ק א.

ז ע"י הרב דבינו יונה ברכות פ"ו (לג א ד"ה ונראה), וראה ש"ו פ"ז דברכות ט' ג, שגם כשמבין בעצמו (ברכת המון) בלשון הקודש אינו יוצא כשאינו מבין, וכרלקמן ס"י קפה ס"א וש"נ. וראה גם לעיל ס"י קא ס"ה. וראה הע"ב תחת ע"י 61.

ח סעיף ב, לענין קריאת שמע, ומפורש יותר לקמן ס"י קפה ס"ב: ומקראת שמע נאמר שמע בכל לשון שאחיה שומע כלומר מבין אבל אם אינו מבין חלשין אפילו הוא לשון הקודש לא יוצא ידי חובתו אלא א"כ רבין ונתכין במסקנא ראשון שעד כאן מצות כוונה.

ט ס"א וש"נ.

י גאונים רב שרירא ורב האי הובאו בסוד ושול"ע ס"א. וראה לקמן ס"ד, וסי' תקנא ס"ב וס"ד. ולענין שאר ברכות ראה לקמן ס"י ר"נ ס"י ש"נ.

יא תשובת רב האי (תשובה"ג דרביב ס"י רנז), הובאה באריות חיים דיני תפלה ס"י פז. מור ושול"ע שם.

יב ברע"ל ס"י קכג ס"א וש"נ.

יג ס"א.

הלכות תפלה קכד

אבל קודם סיום שמיעת י"ח אפילו לדרב שבקדושה אינו מפסיק אלא לענות אמן אחר ברכות השי"ן¹¹ שאמן הוא בכלל הברכה כמו שיתבאר¹² ואינו חשוב הפסק בתפלה אבל לא יאמר ברוך הוא וברוך שמו שאין אומרים ברוך הוא וברוך שמו אלא כשעומדים במקום שמוטר להפסיק שם כמו שיתבאר¹³.

וכן בכל מקום ששומע ברכה ומתכוין לצאת ידי חובתו בשמיעתו¹⁴ כגון קידוש והבדלה וברכת הפירות והמצות לא יענה ברוך הוא וברוך שמו¹⁵ שהרי שומע כעונה¹⁶ ואסור להפסיק באמצע הברכה ואפשר שאפילו בדיעבד לא יצא ידי חובתו כיון שמפסיק בין ה' למלות¹⁷ בדבר שאינו מתקין חכמים הרי זה משנה ממטבע שמטבעו חכמים כברכות¹⁸ וצריך להזהיר לרבים שנכשלים בזה):

ג. ש"ץ שנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שהתפללו בלחש¹⁹ והוא צריך לעבור להם לפני התיבה לאלתר יורד לפני התיבה ומתפלל בקול רם לצבור²⁰ וא"צ לחזור ולהתפלל בלחש לאחרים מוציא לעצמו לא כ"ש ואין בזה משום המשמיע קולו בתפלתו ה"ז מקטני אמנה²¹ כיון שעל ידי הרחק הוא עושה כן²².

וכן אם הוא שעת הרחק שאי אפשר להתפלל בלחש תחלה²³ כגון שירא שמה יעבור זמן התפלה²⁴ ולא יוכל לגמור כל י"ח ברכות של חזרת התפלה תוך זמן התפלה²⁵ יכול להתפלל מיד בקול רם והצבור מתפללין עמו מלה מלה בלחש עד לאחר האל הקדוש וטוב שיהיה אחר לכל הפחות שיענה אמן אחר ברכת השי"ן אם יהיה לו שהות להתפלל אחר²⁶ או שהתפלל כבר²⁷:

ד. קהל שהתפללו בלחש וכולם בקיאים בתפלה²⁸ אעפ"כ ירד ש"ץ לפני התיבה ויחזור התפלה בקול רם כדי לקיים תקנת חכמים שכשתקנו חכמים שיחזור ש"ץ התפלה²⁹ לא הצריכו לחפש בכל תפלה אחר כל איש ואיש שבבית הכנסת אם יש שם מי שאינו בקי אם לאו אלא תקנו שיהיה ש"ץ חוזר התפלה לעולם שמה יהיה פעם אחר בבית הכנסת כן שאינו בקי ויוציאונו השי"ן ידי חובתו³⁰.

וכן כל דבר הניתקן בשביל דבר אחר אין ענינו שלא נעשית התקנה ההיא עד שיהיה שם אותו הדבר שנתקנה בשבילו³¹ רק ענינו שנעשית התקנה ההיא עב"פ גזירה שמה יהיה שם אותו הדבר שנתקנה בשבילו (ואפילו) אם במלה הגזירה לגמרי לא במלה התקנה

יד ראה טור ושו"ע סי'. ולקמן סי"ט.

טו ראה להלן סי"א וש"נ.

טז להלן סי"ח.

יז שיהי דבר שמואל סי' רצה.

יח וכו' לקמן סי' קצב סי"ב (לענין ברכת זמון).

יט ראה לעיל סי' ח סי"א וש"נ.

כ ראה לקמן סי' ריד. כדי השלחן סי' כב סי"ק יא.

כא ראה גם לעיל סי' נט סי"א וש"נ.

כב כל בו סי' כו בשם הר"ש. שו"ע סי"ב. מ"א סי"ג ג.

כג וצריך לזכור כסוים התפלה, כדלעיל סי' קצב סוף סי'.

כד ראה לעיל סי' קא סי"ב וש"נ.

כה ראה לעיל סי' סט סי"ח וש"נ.

כו הוי"א סי"ב. גני' לעיל סי' סט סי"ח.

כז ראה ערו"ל לעיל סי' קט סי"ג.

כח דחם תחודות דברי המדות ברכת פ"ד אות נו. מ"א

סי"ק ד. וראה ערו"ל לעיל סי' פט סי"א.

כט מ"א סי"ק ה.

ל ראה מנהגי נהר"ל הל' תפלה סי' ה (הובא ברי"מ אות

ג). וראה הקריי הלבנת ח"י ד, א.

לא תשובת הרמב"ם (מהריות בלאו סי' רכא), הביאה ד'

דוד אבודרהם הובא בב"י. שו"ע סי"ג. לבוש סי"ט.

ויראה גם להלן סי"ז.

לב ראה גם להלן סי"א.

לג ראה לעיל סי"א וש"נ.

לד תשובת הרמב"ם שם. לבוש שם. וראה גם לקמן סי'

רסח טפ"ג. סי' רסט סי"ב.

הלכות תפלה כבד

שמה

שנתקנה במנין חכמים עד שימנו מנין אחר להחזירה אע"פ שבטל המעם שבגללו תוקנו⁷² כמו שיתבאר בס' ת"ר⁷³).

ועוד צריך הש"ץ להזכיר התפלה⁷⁴ כדי לומר קדושה בצבור:

ה כשסיימו הצבור להתפלל י"ח ויש יהודים שמאריכים בתפלתם⁷⁵ אין לש"ץ להמתין עליהם אפילו היו חשובי העיר מפני טורח הצבור וכן אם היה מנין בבית הכנסת אין להמתין על אדם חשוב או גדול שעדיין לא בא מפני כבוד צבור.

ועכשיו נהגו שהש"ץ ממתין עד שיסיים האב בית דין את תפלתו⁷⁶ לפי שרוב האנשים מתפללין במרוצה ואם יהודים מתפללים מלה במלה לא יוכלו לומר קדושה עם הצבור לכן ממתנים לפיכך אם אין אב"ד בעיר ימתינו על המתפלל מלה במלה אבל כשמארך אין להמתין עליו⁷⁷.

ומי שצריך להארך וירא שיתלוצצו עליו⁷⁸ יכול לילך לאחוריו בשעה שמתחיל הש"ץ⁷⁹ אף על פי שעדיין לא גמר תפלתו⁸⁰ ויחזור למקומו ויגמור:

ז כשש"ץ חוזר התפלה יש לכל הקהל לשתוק ולכוין לברכות שמברך הש"ץ ולענות אמן⁸¹ ואם אין מ' מכוונים לברכותיו⁸² קרוב להיות ברכותיו לבטלה כי חזרת הש"ץ נתקנה לאמרה בעשרה וכשאין מ' מכוונים לברכותיו נראה כברכה לבטלה⁸³ לכן כל אדם יעשה עצמו כאלו אין מ' וזולתו יכוין לברכת הש"ץ.

יש לנעור באנשים שלומדים בעת חזרת הש"ץ⁸⁴ או אומרים התנונים ואפילו אם מכוונים לסוף הברכה לענות אמן כראוי שלא תהיה אמן יתומה כמו שיתבאר⁸⁵ לא יפה הם עושים (שאם אין מ' המכוונים לתחלת הברכות הרי הש"ץ אומר תחלת הברכות לבטלה שלא כמו שתקנו חכמים שהרי תקנו חזרת הש"ץ כדי להוציא את שאינו בקי⁸⁶ ואינו מוציא אלא כשנ' שומעים לו ואם אין מ' שומעים אלא בסוף הברכות אע"פ שיש שאינו בקי שומע בכל הברכות לא יצא ידי חובתו כיון שתחלת הברכות לא שמע אלא ביחיד ואין היחיד מוציא את היחיד בתפלה⁸⁷ והמתפלל סוף הברכות בלא החילתן לא יצא ידי חובתו כמו שנתבאר בס' קו"ד⁸⁸ וכיון שתקנת חכמים היתה שישמענו מ' לפחות גם תחלת הברכות כדי להוציא את שאינו בקי לא במלה תקנתם אף עכשיו שכולם בקיאים כמו שנתבאר⁸⁹.

וכל אדם יעשה עצמו כאלו אין מ' וזולתו יכוין לכל ברכה מראשה עד (סופה) שאם

לה ביצה ה' א"כ. וראה לקמן ס' תסח ס"ב.
לא ראה שם סוף ד'.

לז סו"ד. וראה לבוש סוף פ"ט. כ"ח (ר"ה וי"ג שם). וראה לעיל ס' ספ"ה.

לח ש"ת בנימין ואב ס' קפח. רמ"א ס"ג.

לט רמ"א ס"ק ז'.

מ ראה גם לעיל ס' נה ס"ב.

מא ראה לעיל מהד"ב ס' א ס"א וש"נ.

מב ספר חסידים ס' תשפר. רמ"א ס"ק ז'.

מג שמו"ר לצורך. כדלעיל ס' קד סוף פ"ב וש"נ.

מד ראו' בתשובה כלל ד' ס' י"ג, רומבא סו"ד וש"נ ס"ד.

מה ראה ע"ז לקמן ס' תקצא ס"ב. וראה לעיל ס' קד

ס' והלקמן ס' רג ס"ד – רמ"ג אפילו בלא עניית

אמן. אבל ראה לעיל ס' נה ס"ז ולקמן ס' תקעד הדיני שעונים אמן. וראה הדעות הדיניות תשנ"ג ח"א ע' 67. שלחן המלך ח"ב ע' קצח.

מו ראה לעיל ס' נה ס"ז: שלא יהיה ברכותיו לבטלה.

מז לקמן ס' תקעד: חשב ברכה לבטלה. וראה דברי

הגמיה סו, א. וראה גם לעיל ס"ג. ולעיל ס' נה ס"ד – דין

יצאו מקצתן לארץ שהתחיל.

מז רמ"א ס"ק ז'. וראה גם להלן ס"ה.

מח להלן ס"א.

מט כדלעיל ס"א וש"נ.

נ כדלעיל ס"א וש"נ.

נא ס"ח וש"נ.

נב לעיל ס"ד וש"נ.

הלכות תפלה קבר

הלומדים יפנו ללימודים¹⁴ עמי הארץ ילמדו מוהן שלא להאזין להשי"ן ויעסקו בשיחה במילה נמצאו מחמיאים את הרבים¹⁵:

ז יש אומרים¹⁶ שכל העם יעמדו כשהזכור השי"ן התפלה כיון שמכוונים ושומעים התפלה מהשי"ן¹⁷ ושומע בעונה¹⁸ ובאלו מתפללין בעצמן (ולכן נקראו התקיעות שבהזכור השי"ן בראש השנה תקיעות מעומד¹⁹ לפי שכל העם עומדים בחזרת השי"ן²⁰):

ה על כל ברכה שאדם שומע בכל מקום נוהגין לומר ברוך הוא וברוך שמו²¹ על שם הכתוב²² כי שם ה' אקרא הבו גדול לאלהינו ועוד אפילו כשמוזכר צדיק בשר ודם צריך לברכו שנאמר²³ זכר צדיק לברכה.

ומ"מ כיון שאינו אלא מנהג ולא מתקון חכמים אין מפסיקין לאמרו²⁴ בכל מקום שאסור להפסיק לדבר הרשות אפילו במקום שמותר להפסיק לעניית אמן כגון בפסקו דומרה²⁵:

מ ואחר כל ברכה וברכה יענה אמן²⁶ בין אותם שיצאו ידי תפלה בין אותם שלא יצאו ידי תפלה²⁷ והכוונה שיכוין כלבו אמת היא הברכה שברוך המברך ואני מאמין בזה כי אמן הוא לשון האמנת דברים²⁸.

ואמן שאחר שאלות ובקשות כגון אמן שבקריש וכיוצא בו²⁹ יכוין על העתיד שיאמנו דבריו ובקשותיו של זה ויקוימו במהרה.

ובברכות אמצעות של תפלה וברכת רצה ושים שלום שהתימתן היא שבת והודאה לשמו וגם ייחול וקויו שיקיים דבר זה במהרה³⁰ טוב לבוין גם כן באמן כי הענינים שאמת הוא דבר זה ושיאמנו דבריו (של זה) ויקיים דבר זה במהרה:

י לא ישה שיהת חולין בשעה ששי"ן חזר התפלה³¹ ואם שח הוא חוטא וגדול עונו מנשוא אפילו יש מ' וזלתו שכל המשיח בבית הכנסת בשעה שהצבור עוסקין בשבחו של מקום³² מראה בעצמו שאין לו חלק באלהי ישראל ואפילו העוסק בתורה שאינו חוטא כל כך³³ לא יפה הוא עושה³⁴ כמו שנתבאר³⁵.

וילמד אדם כונו הקטנים ויהנכם לענות אמן³⁶ ומוד שהריוק עונה אמן יש לו חלק לעולם הבא³⁷.

סד ראה לעיל סי' נא סי' ושי"ן. וראה תהלה ליהר סי' ד.

סה רבנים פ"ט מהל' תפלה ה"ג. טור ושו"ע סי' י"ג ולעיל סי' כ. ונתבאר מרעו אינו חפץ בתפלה ושי"ן.

סז טור. וראה שבעות ל"א. א. רבים רב"ש כ"ו תבא.

סח של"ה עניני תפלה (ראה אגמם ברכות ואלק). ח"א סי' י. וראה ב"ה. סי' י"א סי' ג.

סט שם. ועי' גם לעיל סי' נא סי' ג.

ע ארחות חיים סי' פב בשם הר"ר יונה. שו"ע סי' י"ג. וראה גם לעיל סוף סי' י"ג.

עא זוהר תרומה קלא, ב. וראה גם תניא אנה"ק סי' כד.

עב חשו"ת דהר"מ מפאנו סי' כב.

עג ח"א סי' ח.

עד לעיל סי' י"ג.

עה כל בו סוף סי' יא. ח"א סי' י"ג.

עו שם. וראה מהר"ק ק"ב. וראה לעיל סי' ד סוף סי' כ"ב. לקי"ש ח"ג ע' 801 הע' 10.

נג ע"י ח"א סי' צ סו"ח, לעיל שם סי' ג. מ"א סי' קבר סי' ת.

נד ראה גם לקמן סי' י"ג.

נה הנחות מנהגים (שהחית של חול סי' י"ג). ח"א סי' י"ג.

וראה רבנ"ם פ"ט מהל' תפלה ה"ג.

נו כדלעיל בענין הדקדוק.

נז ראה גם לעיל סי' ה סי' י"א ושי"ן.

נח ראה ר"ה פ"י. א"ב.

נט ראה תנחות מנהגים שם. מ"א סי' תקצב סי' א. ועי' לקמן שם סי' ב.

ס ראו"ש בתשובה (כלל ד' סי' י"ג) בשם אביו, הובא בטור ושו"ע סי' י"ג. לבוש סי' ב.

סא דברים לב, ג. ראה יומא ל"א.

סב משלי י"ג. ראה יומא ל"א, ב.

סג ח"א סי' פ. באר הוב"ב סי' סו. מ"א סי' ק. וראה גם לעיל סי' ב. וראה ערו"ך לעיל סי' סו סי' ה.

הלכות תפלה כבד

שמו

וצריך שיהנכם לעמוד באימה וביראה¹⁰ ואותן שרצים ושבבים בבית הכנסת כשהוק מוטב שלא להביאם כלל לבית הכנסת¹¹:

יא לא יענה אמן המופת¹² דהיינו כאלו האל"ף נקודה בחמ"ף¹³ (קמ"ץ או קמץ חמ"ף אלא בקמ"ץ גדול¹⁴) וכן שלא יהמוף וימהר לענות אותו קודם שיסיים המברך¹⁵.

וכן לא יענה אמן קטופה¹⁶ דהיינו שמחסור קריאת הגו"ן שאינו מוציאה בפה שתהא ניכרת וכן לא יפסקו התיבה לשתיים¹⁷.

ולא יענה אמן יתומה¹⁸ דהיינו שלא ימתין עם העניית האמן¹⁹ אלא מיד שכלתה הברכה מפי המברך יענה אמן²⁰ ואם השליח ציבור מאריך הרבה בניגון של ואמרו אמן²¹ יאמר מיד אמן כי הארכת הניגון הרבה הוא הפסק.

וכן אם לא שמע הברכה מפי המברך אע"פ שידע איזו ברכה הוא מברך²² מאחר שלא שמעה אם עונה אחריו אמן ה"ז אמן יתומה כמה דברים אמורים כשהוא חייב כאותה ברכה לברך אותה²³ ורוצה לצאת ידי חובתו בעניית אמן אחר המברך אותה אבל אם אינו חייב בה שאינו רוצה לצאת ידי חובתו בזה²⁴ ראשי לענות אחר כל ברכה אע"פ שלא שמעה ואע"פ שאינו יודע איה ברכה היא וי"א²⁵ שאם אינו יודע איזו ברכה ה"ז אמן יתומה ואפילו אינו מחוייב בה לא יענה אחריה אבל אם יודע איזו ברכה היא אע"פ שלא שמעה מפי המברך עונה אחריה אפילו אם הוא חייב בה²⁶ ויוצא ידי חובתו בענייה וי.

והלכה כשתי הסברות להחמיר²⁷ שאם הוא חייב כאותה ברכה²⁸ ורוצה לצאת בה ידי חובתו צריך שישמע אותה מפי המברך ואם לאו אף שיוודע איה ברכה היא ה"ז אמן יתומה כסברא הראשונה ואף אם אינו מחוייב בה²⁹ אם אינו יודע איזו ברכה היא לא יענה אחריה כסברא האחרונה³⁰.

וי"א³¹ שאפילו אם אינו מחוייב לברך אותה ויודע איזו ברכה היא אם הברכה נתקנה להוציא רבים ידי חובתן כגון חזרת הש"ץ³² לא יענה אחריה עד שישמע אותה כאלו היה רוצה לצאת בה ידי חובתו שכיון שתקנת חכמים היא שיהוו ש"ץ התפלה³³ להוציא את

ר"ה ודעת).
צא משמעות הפוסקים הנ"ל.
צב דש"י ברכות נו, א ר"ה יתומה. תוסי' ברכות שם ד"ה אמן. כ"י ברע"ת המור.
צג כ"י (ר"ה נמצא) לדעתם.
צד בית (ר"ה ולענין הלכה). ומ"א ס"ק נז.
צה דמבי"ט פ"א מגיל' ברכות ה"ד (לפי כס"מ, וכ"י ד"ה ודעת). שו"ע ס"ח. וראה להלן בסוף המעשה. ולהלן ס' ריג ס"ד.
צו דמ"א שם.
צז וראה להלן ס' רנו ס"ב. וראה לעיל ס' נו ס"ד (לענין קדיש).
צח דב כתן צדק בערך ערך אמן, הובא בתוס' מוכה נב, א ר"ה וכוין.
צט כ"י (ר"ה אבל) ברע"ת רב כתן צדק ורב נוסים גאון, עפ"י תוסי' שם. וראה ב"ח. וראה דרכי הדינים (אמן ח"ו ס"ק א).
ק כ"י (שם). וראה לעיל ס"ד וס"ז.

עז מ"א ס"ק יא, בשם ש"ת עניני תפלה (ר"ה אמר לישן). וראה לעיל ס' צ ס"ג.
עח וראה גם לעיל ס' צח סוף ס"א.
עט ברכות זח, א.
פ דש"י ברכות שם ד"ה המופת. מור וש"ע ס"ה.
פא ראה ב"ח.
פב ערך (ערך אמן). וראה הרב דבינו יונה ברכות שם. טור וש"ע שם. וראה לקמן ס' קכח סכ"ב.
פג ברכות שם מ, א ורש"י ר"ה קטופה. ש"ע ס"ח. וראה מור.
פד ערוך (ערך אמן). ומ"א שם.
פה ברכות שם.
פו ר' יוד אבהדת. ומ"א שם.
פז דמ"א שם.
פח מ"א ס"ק יד.
פט כ"י (ר"ה נמצא) ברע"ת הרב דבינו יונה פ"ז הברכות (לה, א) ורב נוסים גאון בערוך ערך אמן.
צ הרב דבינו יונה שם. רא"ש ברכות פ"ז ס' ז (ראה ב"י

שאינו בקי והצבור הייבים לשתוק ולשמעו כל ברכה מפי הש"ץ ולענות אחריו אמן^{קכ} אם כן הרי ברכות אלו עליהם חובה לשמען מהש"ץ אף על פי שהתפלל כבר^{קכא} אבל אחר ברכות התורה שבצבור יכול לענות אף על פי שלא שמע^{קכב} שהברכות לא לצורך הצבור נתקנה אלא מפני שהקורא בצבור ראוי לו לברך ואף שהחובה על הצבור לשמען כמו שיתבאר בס' קל"ט^{קכג} מ"מ עיקר ברכתו היא לצורך עצמו ולא לצורך הצבור^{קכד} כמו בתפלה ויש לחוש לדבריהם לכתחלה^{קכה} לומר לשמוע ברכות י"ח מפי הש"ץ.

אבל אם לא היה יכול לשמוע^{קכז} כגון שהיה מתפלל י"ח וכשסיים תפלתו סיים הש"ץ ברכה אחת עונה אחריו אם יודע איזה ברכה היא ואפילו לא סיים תפלתו עד שהרכה מן הצבור ענו כבר אמן (ואין עונין אמן אחר אמן אלא אחר הברכה וצריך לענות מיד שכלתה הברכה ואם לאו היא אמן יתומה אעפ"כ) אם לא כלתה אמן מפי רוב הצבור עונה עמהם (אעפ"כ שיש שהיו בין גמר הברכה להתחלת ענייתו) לפי שכל שלא כלתה אמן מפי רוב העונים עדיין לא נשלם ענין הברכה לגמרי שעניית אמן גם כן מן הברכה היא כמו שיתבאר בס' קס"ז^{קכח}.

אבל לאחר שכלתה אמן מפי רוב הצבור אף ע"פ שהמיעוט מאריכים אין בהארכתם כלום שהמארך באמן יותר מדאי אינו אלא טועה^{קכט} וא"כ נשלם כבר ענין הברכה לגמרי (וזה שמתחיל עתה לענות אמן אמן יתומה היא כיון שיש שהיו הרבה בין גמר הברכה מפי המבדק להתחלת ענייתו ואף ע"פ שאמן של הצבור ג"כ מן הברכה היא אין לו לענות אחריהם שאין עונין אמן אחר העונין אמן אלא אחר המבדך אבל אם אין שהיו בין גמר הברכה להתחלת ענייתו יכול לענות אחר העונים אמן כגון ששמע אחד עונה אמן אחר איוו ברכה^{קל} והוא יודע איוו ברכה היא יכול לענות אחריו מיד אם זה לא האריך כל כך כמו שהצבור מאריכים ומשתחים בענייתם מפני שאי אפשר שיצמצמו כולם להתחיל ולפסוק ברגע אחד) ויש מי שאומר^{קלא} שאפילו כלתה אמן מפי רוב הצבור (ואפילו סיימו כולם) יכול לענות אמן אחריהם ונחשב כעונה אחר הברכה (כיון שכולם התחילו מיד אחר הברכה) והוא שיענה אחריהם מיד ([ולענין מעשה הכל לפי ענין שהיו שמגמר ברכת המבדך לסיום עניית העונים]).

וכן בקדיש וקרישה וברכו^{קלב} כל שלא סיימו רוב הצבור עונה עמהם אע"פ שלא (שמעו כולם) [שמעו כולם] מפי הש"ץ ([ולסבא האחרונה אפילו סיימו רובן כל שנשאר מ' עמו שהם עשרה עם הש"ץ שאין דבר שבקדישה פחות מעשרה^{קלג}]) ואף להאומרים שכל שהוא מחוייב בדבר אינו יוצא ידי חובתו בענייה עד שישמע מ"מ אינו נקרא מחוייב בדבר לענין זה^{קלד} אלא בדבר שמחוייב לאמרו אף ביחוד משא"כ בקדיש וקרישה וברכו:

קט ראה ברכות מג, א. אלה יבה ס"ק יש. וראה בספדף הבא.

קי ע"י אחרות חיים בשם רב האי, הובא בב"י ד"ה תובג ב"ה. ועי' מ"א ס"ק ז.

קיב רמ"א ס"א. וראה רב האי שם. וראה לעיל ס"ז ס"ב שהביא ב' דעות בענין ברכו, ומסק שהעיקר כמבואר כאן, ושי"ג.

קיד ראה לעיל ס"ז ס"ב ושי"ג.

קכא רמ"א ס"א. וראה לעיל ס"ז ס"ב ושי"ג.

קכב רמ"א ס"א. וראה לעיל ס"ז ס"ב ושי"ג.

קכג רמ"א ס"א. וראה לעיל ס"ז ס"ב ושי"ג.

קכד רמ"א ס"א. וראה לעיל ס"ז ס"ב ושי"ג.

קכה רמ"א ס"א. וראה לעיל ס"ז ס"ב ושי"ג.

קכ ז' כרעלע ס"ז.

קכב ראה חקרי הלכות ח"ז ד', ב.

קכג ירושלמי סוכה פ"ה ה"א. ועי' לעיל ס"ז ס"א.

קכד ס"ז ד' בשע"ר לא הניעו לידנו ועי' שם בשע"ר ס"ז.

קכה ראה לעיל ס"ז ס"ג.

קכו ראה ב"ה (ד"ה ולענין). וראה אנ"ק ח"ג ע' קנט ועי' רבא (לענין ש"ץ דרך מיקדונו).

קכז תה"ר א"ס ירושלמי תרומת הדשן ח"ב ס"ז קפ. שו"ע ס"א.

קכח ראה רמ"א שם. ורמ"א ס"ק ז.

קכט ס"ז ושי"ג. וראה לעיל ס"ב. לקמן ס"ז קכח סכ"ה.

הלכות תפלה קבד־קה

שמו

יב ולא יענה אמן קצרה ^{קסו} אלא ארוכה קצת כדי שיוכל לומר אל מלך נאמן ^{קסז} כי זהו פירושו של אמן והם ראשי תיבות שלה ^{קפ}.

ולא יאריך בה יותר מראי ^{קפז} לפי שאין קריאת התיבה נשמעת כשמאריך יותר מראי ^{קס} ואם יש קצת מהעונים שמאריכים יותר מראי ^{קכ} א"צ הש"ץ או שאר המברך להמתין עליהם אם ברכה שלאחריה היא ברכה שאינה חובה על הכל לשמוע אבל אם מוציא את הרבים ידי חובתו ^{קכב} צריך להמתין אף על הטועים ומאריכים באמן כדי שישמעו ויצאו ידי חובתן גם הם:

יג העונה אמן לא יגביה קולו יותר מהמברך ^{קכג} שנאמר ^{קכד} גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו:

יד מי ששכח ולא אמר יעלה ויבא בראש הודש ^{קכז} או בחולו של מועד ^{קכח} וכן בכל דבר שצריך לחזור בשבילו ^{קכו} יש לו תקנה שיבין דעתו וישמעו מש"ץ כל י"ח ברכות מראש עד סוף ^{קכ} כאדם שמתפלל לעצמו ולא יפסיק ולא ישיח ופוסע ג' פסיעות לאחוריו ^{קכב} שכיון שכבר התפלל אלא ששכח מלהזכיר הש"ץ מוציאו ידי חובתו אע"פ שהוא בקי ^{קכג}. אך אין כל אדם יכול לכיון דעתו לשמוע מש"ץ מראש ועד סוף ^{קכד} (ושמא לבבו יפנה ולא ישמע מש"ץ איזה דבר המעכב בתפלה ^{קכז}) לכן מוטב להתפלל בעצמו:

קבה דיני קדושה ובו ד' סעיפים:

א כשם שמצות קדוש היא שהש"ץ אומר יתגדל ויתקדש כו' בשביל כל הציבור ^א והם עונים אחריו אמן יחא שמיא רבא כך היא מצות הקדושה ^ב לכתחילה שיאמר הש"ץ נקדישך ^א או נקדש ^ב והציבור שותקין ומכוונים למה שש"ץ אומר ^ג עד שמועדי לקדושה ואז עונים הצבור קדוש וכן בלעומתם [וב] ובדברי קדשך ^א ואפילו אם יש מ' ויותר השומעים ומכוונים לש"ץ ^א (אין ליחיד לומר עם הש"ץ נקדישך או נקדש שכיון שקבעו נוסח זה בקדושה יש לנהוג בו דין קדושה כמו בקדוש וברוך ואין אומרים דבר שבקדושה כפחות מעשרה ^א ולש"ץ יש מ' השומעים ומכוונים לו ^ב ולו מי שומע) ואם רצה לומר מלה במלה:

עד"ו לקמן סי' תקצא סי"ב. וראה גם לקמן סי' קפג סי' ע"ג. **קלא** שנחבאר לעיל סי' קד"ח ועוד. אבל ע"י לשון רבינו (מחזור) לקמן שם.

קסו ברכות זח, א ל"ג ה"ד"ף ורא"ש סי' יז. מור וש"ע סי"ח. **קסז** ראבי"ה ברכות סי' קכו והנהגות מייחזקות (ר"ק פ"א נוהל ברכות) בשם ירושלמי. ש"ע שם. וראה תוס' שבת קט"ב, ב ד"ה אהר. **קצו** לבוש סוף סי' ס"ד. וראה שבת שם. וראה לעיל סי' סא סי"ד.

סימן קכה

- א** רא"ש בתשובה כלל ד סי' יג. וראה לעיל סי' נו ס"ד.
- ב** ע"י צ"צ א"ח סי' קט, אם היא מצוה מוה"ת.
- ג** סדור רס"ג (עמ"י לח), רנב"ם בסדר התפלה. רא"ש שם. ש"ע סי"א. וז"ל (נקדישך) בנסח בסידור.
- ד** מחזור ויטרי עמ"י 66. מור (ראה ב"י) ממנהג אשכנז. לבוש סי"א. וראה לעיל סי' נג סי"ב. סי' צה סי"א. סי' קט ריש סי' נס"ה.
- ה** ב"י. ש"ע שם. ת"א סי' א. וע"י לעיל סי' קט סי"ה.
- ו** ב"י.
- ז** ת"א שם, כשם הגהת יש נוהגין (אחרת התפלה רש אות ד').
- ח** כדלעיל סי' נה סי"ב וש"נ.
- ט** ראה רא"ש בתשובה כלל ד סי' יג. ומ"א שם. וראה גם לעיל סי' נו סוף ס"ד וש"נ.
- י** ט"ז סי' א.

- קח** ברכות שם. מור וש"ע סי"ח. וראה במעף הקדום.
- קט** תוס' ברכות שם ד"ה כל שור"ע שם.
- קכ** ב"י בשם אדרות תיב (הל' סעודה סי' יז). ש"ע סי"ט.
- קכא** ת"א סי' קט. וראה לקמן סי' קכה סכ"ד חכ"ג.
- קכב** ברכות זח, א. מור וש"ע סי"ב. ט"ז סי' ו.
- קכג** תהלים ל"ד, ד.
- קכד** שנחבאר דיני כבוד וש"ע סי' תכב סי"א.
- קכה** שנחבאר דיני לקמן סי' תנז סי"ג.
- קכו** בה"ג סוף"ל דברכות. תוס' ברכות כג, ב ד"ה מענה. רא"ש ברכות פ"ד סי' יד. מור וש"ע סי"ג.
- קכז** ראה לעיל סי' ע"ג.
- קכח** ראה לעיל שם.
- קכט** ע"י לעיל סי' ס"א וש"נ. וראה הקרי הלכות ח"ו נה, א. **קל** תשל"ב בהנהגות השור הובא בב"ה. מ"א סי' נז. וראה